

Međunarodna konferencija »Re-reading McLuhan. On Media and Culture in the 21st Century«

Back to the future ovaj se put zbilo u Thurnauu (u blizini Bayreutha, odnosno Nürnberga) od 14. do 18. veljače 2007. u organizaciji Bayreuth Institut for American Studies i uz pomoć institucije »McLuhan Program in Culture and Technology«, odnosno njenoga direktora Derricka de Kerkhovea. Tekst koji slijedi pisan je uz konfenciju kao prisjećanje, ali i prihvaćanje novih impulsa četverodnevni razgovora o ponovno čitanom, reinterpretiranom i revitaliziranom »guruu modernih medija« – Marshallu McLuhanu. Želja organizatora da se na jednom mjestu nađu i interpretiraju McLuhana različite filozofijske škole, pristupi, discipline, orijentacije, prakse i znanosti – u potpunosti je realizirana.

Od vremena kada su ga pozivale svjetske korporacije da im objasni čime se one zapravo bave – mnogo se toga promijenilo. Slutnja »globalnog sela« zapanjila je snagom svoje realizacije. Premreženo čovječanstvo, zatečeno vlastitim djelom, stavilo je i stavlja u pitanje vlastito iskustvo svijeta. Korporacije su naučile posao. Budućnost je već stigla, kakva će biti budućnost budućnosti? »Guru modernih medija« pred vratima je još modernijih medija. Hoće li oni potvrditi njegove stavove ili će pokazati propuste koji bi tog čovjeka vizije zauvijek arhivirali u povijesti mišljenja? Je li McLuhan još živ?

U Thurnauu se skupilo interdisciplinarno, multidisciplinarno društvo promisliti i još jednom interpretirati McLuhana. U svjetlu novih tehnologija, novih teorijskih i znanstvenih spoznaja, novih iskustava, pa i novih disciplina, koje su odlučile konzimirati misao ovog teoretičara. Konferencija je sučelila vrlo raznorodna razmišljanja inicirana McLuhanom. Bilo je tu i razmišljanja o sveprisutnosti kompjutorskih igara, ženskih pogleda na autorovu intelektualnu određenost o majkom, razmišljanja koliko je toga uistinu McLuhanovoga kada se »odrežu« uplivi raznih autora, povezivanja McLuhanove teorije s ustrojstvom elektriciteta, razlici električkog i elektronič-

kog, interpretiranja ključnih termina, McLuhanovih viceva, atmosfere rada i dijaloga.

Ako je konferenciju suditi po institucijama u čijim je središtima interes za McLuhanovu misao, već bi se u startu moglo govoriti o uspješnim »ekstenzijama« koje McLuhanovu misao održavaju živom. Među njima, naravno, posebno mjesto zauzima, i na ovom skupu aktivan »McLuhan Program in Culture and Technology«. I kad je riječ o tehnološkim inovacijama, McLuhan ne bi bio nezadovoljan skupom u Thurnauu. Prezentirani kompjutorski programi i predavanja o još neistraženim mogućnostima tih programa bili su iznenađujući i inspirativni. No kako je na onom području na kojem se računaju bodovi, na području teorijskih sučeljavanja zagovornika i kritičara McLuhanove teorije?

Jedno od pitanja koje su novinari postavili McLuhanu u jednom od njegovih vrlo uspješnih televizijskih nastupa bilo je: kako on gleda na činjenicu da je od teoretičara medija postao objektom tih istih medija? McLuhanov odgovor (da ljudi sada traže konzekvence) nije dotaknuo dublje dimenzije problema kojeg su novinari inicirali – problema postajanja objektom medija i promjene ponašanja objekta u odnosu na poziciju kritičkog subjekta.

Medij televizije, s voditeljima ograničenoga dometa i stalnom potragom za zdravorazumskom jasnoćom, slikama, vicevima i pojednostavljenjima – mogao je percipirati tek manji dio McLuhanovih teza. U pravilu je riječ o istim stavovima, tako da dvadesetak filmova svjedoči o sjajnom snalaženju McLuhana pred kamerama, ali i podsjećaju na opća mjesta njegove teorije. Otuda i dio nesporazuma između McLuhana i njegovih sljedbenika. Vjerojatno nema države, grada i sveučilišta, gdje se barem jednom dnevno ne spomene globalno selo ili rečenica »medij je poruka«. Televizija je dakle utrla široku autocestu za razumijevanje stavova ovog teoretičara. No riječ je o autocesti po kojoj se kreću mišljenja oblikovana pristupom koji pojednostavljuje. U rezultatu imamo svodenje na opća mjesta koja odbijaju ozbiljnu misao.

Mnogo se toga zamjeralo i zamjera McLuhanu. Gotovo na razini doskočice, teza o digitalnom McLuhanu interpretira se arogantnošću teoretičara koji nije dopuštao kritiku: jedan ili nula – moje ispravno i tuđe promašeno mišljenje! Krećući se uvijek naprijed, ne obrazlažući do kraja svoje teze, McLuhan je otvorio prostor kritici koja će njegove teze interpretirati na razini doskočica (kojima se McLuhan i sam obilato koristio). Aludirajući tako na veliki utjecaj njegove majke na njegovu sveučilišnu karijeru, Ulrike Bergerman se poigrala riječima, pa je umjesto »Extensions of Man« nastalo »Extensions of Mama«.

Gotovo na razini trača prepričavale su se situacije i otkrivali obrasci, primjerice McLuhanova vješta manipuliranja sugovornikom u razgovoru. Hegelovo »tim gore po stvarnost« imalo je očigledno u McLuhanu svoju modernu inačicu, od onoga »Ako vam se ne sviđaju ove moje teze, imam ja i druge...«, pa nadalje. McLuhanu se od njegova vremena do danas mnogo toga zamjeralo. Od svojevrsne narcisoidnosti, sklonosti prema popularnosti, svojevrsnog konzervativizma, ironičnosti u otpisivanju sugovornika, metaforičnosti čije su intencije gotovo biblijske naravi, do podilaženja publici (izgovaranja teza koje publika dobro prihvaća jer dobro zvuče, ali čija očigledna problematičnost i nebranjivost otkriva da su upravo zbog toga i rečene). Put prema jezgrovitoj formulaciji, ukoliko prolazi kroz televizijske krajolike, u velikoj je opasnosti postati put popločan dobrim sloganima, ali koji ne vode nikuda... Biti na takvu putu znači ostati zarobljen u sredstvu kojemu smo namijenili da nas nekuda odvede.

U više su navrata na ovom skupu i Derrick de Kerkhove, ali i drugi, naglašavali katoličku obojenost mnogih McLuhanovih teza. Na isti onaj način na koji je moguće kritizirati teološkičnost Hegelova sustava ili Marxove teze o oslobođenju kao oblik posvjetovljenih teoloških teza o spasenju, moguće je i McLuhanove teze promatrati kao svjetovni oblik u osnovi teoloških postavki. Kritizirati se moglo na dva načina. Ili konkretnim primjerima uzetim iz konteksta, dakle doslovce (primjerice McLuhanovo inzistiranje da je kruh doista tijelo Božje, a vino njegova krv) ili u obliku pronalaženja teološke konfiguracije/strukture koja je prekrivena modernom pojmovnom ambalažom. I premda je drugi način prihvatljiviji i vredniji, skup se uglavnom kretao u kontekstu prvog načina.

Da su se mnogi pozivali na McLuhana pokazano je i na primjeru vrlo specifičnog tumačenja prema kojemu je McLuhan otvarao prostor i prema magijskom, odnosno svim onim oblicima koji se u tom kontekstu mogu osjećati udobnim (horoskop, magija...). I doista, ako se prisjetimo odnosa tipografije spram novih elektronskih naprava, sjetit ćemo se da je upravo u pojavi ovih novih naprava McLuhan vidio prostore za oslobađanje nesvjesnog. (I pojavu Freudovog učenja tumačio je kao posljedicu nove elektroničke implozije...) Knjiga, smatrao je McLuhan, slažući u redove jednolinijski usmjerenu misao, ono nemislivo, u pojam ne-smješteno – gura pod tepih (odnosno u podsvijest). Za razliku od knjige koja je vizualni medij, elektroničke naprave vraćaju nas audijskom, tribalnom svijetu u kojemu primamo informaciju istovremeno na

više načina. To, smatrao je McLuhan, oslobađa ljudsku podsvijest.

Polemika je vođena i oko tehnološkog determinizma odnosno optimizma. Globalno selo kritizirano je kao nova, ovaj put tehnološka utopija (koja se danas pretvara u svoju negativnu opciju). Umjesto »globalnog sela« neki su sudionici razgovora smatrali prihvatljivijom svojevremeno ponuđenu sintagmu - »globalna zajednica«. No McLuhanova metafora donosi nešto što je sintagmom globalne zajednice potpuno nepokriveno. Pogodnost sintagme globalno selo gotovo je mitskog karaktera, jer je McLuhanova ideja da nas novi mediji vraćaju tribalnoj sveprisutnosti informacija o svemu i svačemu. I to ne samo ozbiljnih i vrijednih informacija, nego upravo suprotno: u selu svi o svima znaju sve i to odmah, i to ponajprije ono najgore...

Pokazuju li primjeri izravnih prijenosa ratnih osvajanja američkih trupa da je nešto pogrešno u McLuhanovom tretiranju televizije kao hladnog medija? Ostaje li gledatelj doista »neuključen« i »neangažiran« dok gleda izravan prijenos rata? Ako je i istina da se gledatelj ne mora posebno angažirati da bi, gledajući televizijsku emisiju, donio sud o nastupu nekog političara, glumaca, znanstvenika ili novinara. Pitanje je međutim koliko su iščekivanja novih kadrova svrgavanja nepoćudnih režima, vješanja diktatora i sl., nešto što traži manje uživljanja od recimo užitka u trivijalnoj literaturi ukoričenoj u mediju knjige? Ili je opet pogođena sama bit prijenosa rata: gledatelj je pasivni promatrač »serviranoga« rata koji se događa nekome drugome i kojega će, kako bilwetovci kažu, pogledati prije spavanja.

Ponekada vrlo provokativnim McLuhanovim tezama na ruku ide vrijeme proteklo nakon njegove smrti. Primjerice, davno je ustvrdio da će prelaskom na alfabet doći do velikog ekonomskog rasta u Kini. Kao što je uglavnom poznato, McLuhan ljude fonetskih znakova smatra agresivnima (budući da strukturiraju svoje namjere pravocrtno poput slaganja znakova u riječi i rečenice), dok ljude koji se koriste slikovnim znakovima vidi neopsjednutima jednolinijskim obrascima. Je li riječ o koincidenciji ili dalekosežnom obrascu ljudskog ponašanja? Kina će u relativno bliskoj budućnosti, predviđalo se na skupu, nadmašiti ekonomski položaj SAD. Ovoj McLuhanovoj misli o iznenadnom napretku Kine u osnovi leži stav da je nemoguće operirati s tako malim i toliko apstraktnim znakovima poput oznaka za slova, a da to ne ostavi traga

na nama. Kao što je poznato, upravo je odluka o rabljenju ovih sitnih čestica (bez značenja), prema McLuhanu vodila odustajanju od niza dimenzija (i to otvara prostor građenju podsvjesnoga).

Link na Heizenberga nadaje se sam od sebe. Ako naime ne možemo instrumentima ući u svijet atoma a da ne poremetimo taj svijet (odnosno da ne dobijemo već djelomice našim instrumentarijem obrađenu sliku) – realnim se postavlja pitanje: možemo li svesti komuniciranje na jezik apstraktnih znakova, a da nas to komuniciranje i ta odluka ne odrede u bitnome.

Još dublju analizu zahtijevaju McLuhanovi stavovi kojima se određuje da Platonove Ideje i sama ideja Istine – nisu mogući bez fonetskih znakova, te kako su Grci i Rimljani oblikovali svijet po obrascu oblikovanja rečenice.

Interesantno je da ulazak u propitivanje utjecaja na McLuhana otkriva posebnu ulogu Wyndhama Lewisa, o kojemu je i inače McLuhan pisao vrlo pozitivno. U jednom intervjuu kojeg je McLuhanova supruga dala nakon njegove smrti, upravo se Lewis označava osobom koja je imala posebno mjesto u McLuhanovom intelektualnom životu. Riječ je o čovjeku koji je sam sebe smatrao slikarom, novinarom, piscem, filozofom, umjetnikom... i od koga je McLuhan preuzeo niz svojih temeljnih teza.

Posebno je interesantno da Lewis svoj »vorticizam« određuje u suradnji s talijanskim futurizmom. Wolfgang Hagen u svom tekstu *Die Closure der Medien: Wyndham Lewis und Marshall McLuhan* kaže da je McLuhanov pojam *closure* zapravo Lewisov *vortex* te da bi u tom smislu McLuhanov poznati slogan trebao glasiti: »The medium has been Vortex. That is Message«. Veza između avangarde i McLuhana nikada nije bila bliža.

Svojom pojavom, metaforama, jezikom, bliskošću s književnošću, smatra Hagen, McLuhan zapravo zauzima poziciju umjetnika i pita se koliko je ta i takva pozicija svojevrsna ekstenzija Wyndhama Lewisa.

McLuhan je umjetnike vidio kao eksperimentatore medija. Neki umjetnici, primjerice Nam June Paik, potvrđuju ovakvo određenje. Igrajući se s medijima Paik se igrao među ostalim i s fotografijama McLuhana, ali i s idejom prve satelitske televizijske veze između New Yorka i Pariza. Umjetnička praksa tu se može razumjeti kao preliminarno eksperimentalno istraživanje medija ili, kako bi Benjamin mislio, sredstvo za ublažavanje šokantnih iskustava koja donose novi mediji.

Ostalo je naravno u zraku nedomišljeno je li samo koincidencija činjenica da se procesom industrijalizacije zbiva specijalizacija u rad-

nom procesu (koja radni proces svodi na ponavljanje jednog specijalističkog pokreta) i to istovremeno kada se boja oslobađa predmetnosti, kada glazba istražuje ton, a književnost riječ, glas, zvuk, montažu, zaum...

Razlika u pristupu anglo-američko-kanadskog od europskog, konkretnije njemačkog, pristupa najviše se vidjela u pristupu medijima. Prekooceanska struja zamjerala je europskim misliocima (uključujući i frankfurtovce) da svoja razmišljanja o medijima uvijek smještaju u kontekst društvenih odnosa, u krajnjoj liniji filozofije. Istovremeno, ponekad su govorili o tehnologijama koje sami nisu niti koristili (Derrida i e-mail). Europski mislioci, smatraju oni, u osnovi se nikada i nisu bavili medijima nego isključivo kritikom medija i njihove uloge u društvu. Razumjeti ih, nisu značajno pokušavali, niti uspijevali.

Na skupu se moglo čuti da je Derridina *Gramatologija* zapravo omaž McLuhanu; da je Derrida citirao iste dijelove iz Joycea (bez spominjanja McLuhana), ali i da je ponovno vratio video u sferu filozofijskih razmišljanja.

McLuhana ne treba samo ponovno čitati nego i ponovno pisati, teza je to Jensa Hausera, koji je predstavio svoj projekt povezivanja grupa zainteresiranih intelektualaca oko posebnih tema. Te su grupe gradile, dograđivale i izgradile viziju budućnosti medijskog upliva na čovjeka. Dobiveni materijal bio je pretpostavka za govor o budućnosti budućnosti medija. Optimističnost stavova ovog sudionika o mogućoj kvalitetnoj uporabi medija u budućnosti, proizvela je pozitivno ozračje, koje je pomalo i odredilo završne dionice skupa.

Ponovno čitanje McLuhana. Sugestija je koju nameću vrijeme i sredina u koju smo svakodnevno ukorijenjeni. Ponovno promišljanje teza koje se nisu uklopile u središnju liniju interesa europske filozofije. Ali kako čitati McLuhana?

Problemi s McLuhanom (još jednom je evidentirano i na ovom skupu) započinju s njim samim. Njegov pokušaj otklona od »linear-nog govora« usidrenog u tipografiji i pismu – ponekad u najmanju ruku zbunjuje čitatelje, ali i slušatelje njegovih predavanja. McLuhan je, rečeno je, reinterpretirao i samog McLuhana, redefinirao pojmove, razmišljao cirkularno, što god to značilo i kako god to zvučalo europskom misaonom kontekstu. Pa ipak.

Svakodnevno interaktivno komuniciranje slike, teksta, glasa, filma – pojedinaca i grupa – ponovno je u središte promišljanja stavilo ideju posredovanja. Ideju koju poznaje tradicionalna filozofija, ali koja, pojavom svijesti o umnažanju, medijskom posredovanju i svijesti o promjeni recepcije, kao i samom upo-

rabom tih sredstava – postaje sve značajnija. Tu je McLuhan postavio pitanja na koja još nismo odgovorili.

Još je jedan razlog zašto McLuhan nije ugrađen i prihvaćen u onoj mjeri u kojoj njegovi sljedbenici to traže: u osnovi, McLuhan je bio anti-profesor, zagovornik proturječnih teza, ekscentričan i isključiv, kritičar tradicionalnog načina mišljenja i prenošenja znanja. Iz njegovih je riječi lako očitati implicitnu kritiku srednjovjekovnog sustava sveučilišne strukture.

Danas bismo rekli da je bio sjajan performer. Dijelovi njegovih predavanja sjajno se uklapaju u artistski intonirane filmove njegovih nasljednika i interpreta. Implicitne poruka njegovih nastupa, načina predavanja i interesa za medije bila je zapravo: ako već utječem na ljude predavanjima, neka ta predavanja budu inspirativna i zabavna, uvjerljivo i dobro izvedena. Istinu ionako tražimo tek kao pokriće za vlastito odustajanje od umjetnosti. Bio je majstor.

No pitanje koje nije problematizirano na skupu, a nameće se kao prostor približavanja dvije škole i dva pristupa: može li McLuhanova teorija utjecati na teoriju spoznaje? Ima li u tom području prostora za ozbiljan rad? Naime, zarobljeni slikama McLuhana u pozama pred reflektorima, zarobljeni njegovim jezgrovitim i popularnim sintagmama – kritičari nerijetko stvaraju sud o ovom teoretičaru i prije nego dopuste njegovu mišljenju da se prikaže u svim svojim dimenzijama.

S neku drugu stranu simpatičnosti ili nesimpatičnosti, dobronamjernog ili zlonamjernog interpretiranja teza; odmjerenosti ili neodmjenosti samog McLuhana – jedno je sigurno: temeljna filozofijska pitanja o spoznaji, o istini i teorijama istine, o povijesnom napredovanju filozofijskih teorija koje su stvarane i napuštane, o metafizičkim i drugim utemeljenjima misli, itd., sve to sugerira još jednu dimenziju – od pitanja uspješnosti ili neuspješnosti prijenosa poruke, teksta, istine, sve smo bliži promišljanju temeljnog pitanja odnosa medija i kreiranja ideje istine i istine same, odnosno pitanju implicitne ili eksplicitne, priznate ili nepriznate, »medijske« oboječnosti svakog filozofijskog pristupa.

Dok se to ne dogodi svima nam se može pripisati ponašanje Nixona iz McLuhanovog vica: McLuhan se naime retorički pitao što bi Nixon rekao putnicima da je bio kapetan Titanica, a onda odmah i odgovorio kako bi Nixon izvjestio putnike da će se brod zaustaviti radi uzimanja leda...

Sead Alić